

УДК 343.132

*Членов М. В., ст. викладач спеціальної кафедри № 1
Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України
Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого,
e-mail: chnv2012@gmail.com*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ «НОВОГО» ПОРЯДКУ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147–VIII від 03.10.2017 р. [1] внесені зміни до статей 242, 243, 244, 245, 509 Кримінального процесуального кодексу України [2] та Закону України «Про судову експертизу» [3]. У результаті у кримінальних провадженнях, внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань після 15.03.2018 року, корінним чином змінено порядок залучення експерта (призначення експертизи) на стадії досудового розслідування. Згідно з «новим» порядком: 1) запроваджено судовий контроль щодо залучення експерта під час досудового розслідування кримінального провадження, тобто юридичною підставою для проведення експертизи стала ухвала слідчого судді (замість постанови слідчого або прокурора, які є підставою для проведення експертизи у кримінальних провадженнях, внесених до ЄРДР до 16.03.2018); 2) встановлено рівні можливості для сторін обвинувачення та захисту на звернення до слідчого судді з клопотанням про доручення проведення експертизи; 3) суб'єктом звернення з таким клопотанням з боку обвинувачення визначено слідчого або прокурора; 4) визначено строк розгляду клопотання слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування – не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду; 5) віднесено до повноважень слідчого судді самостійне визначення експерта, якого необхідно залучити, або експертну установу, якій необхідно доручити проведення експертизи.

Цими змінами для сторони обвинувачення (слідчого, прокурора) значно ускладнено та уповільнено процедуру призначення експертизи під час досудового розслідування, зведено нанівець залишки процесуальної самостійності слідчого. Також треба зазначити, що «новий» порядок залучення експерта стороною обвинувачення не позбавлений певних недоліків, має колізії з нормами КПК та з підзаконними (відомчими) нормативними актами, які регламентують проведення експертиз в експертних установах.

У зв'язку з цим розглянемо проблемні питання правової регламентації норм КПК щодо призначення експертиз стороною обвинувачення, які потребують подальшого наукового дослідження з метою надання пропозицій для їх законодавчого удосконалення.

1. *Суб'єкт звернення до слідчого судді з клопотанням про доручення проведення експертизи.* З 2012 року КПК передбачав погодження прокурором (процесуальним керівником) всіх без виключення клопотань слідчого до слідчого судді. Так, згідно з п.5) ч.2 ст. 40 КПК слідчий уповноважений звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідно до п.10) ст. 36 КПК прокурор уповноважений погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій. Однак Законом № 2147–VIII законодавець розбалансував раніше існуючу систему взаємовідносин слідчого, прокурора, слідчого судді та передбачив в ст. ст. 242, 294, 295, 295¹ КПК можливість самостійного звернення слідчого до слідчого судді (без погодження клопотання прокурором) з питань проведення експертизи та продовження строків досудового розслідування. Так, згідно з ч.2 ст. 242 КПК слідчий або прокурор зобов'язані звернутися з клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи... Як бачимо, визначено два окремих суб'єкта звернення з клопотанням про доручення експертизи та через недоліки законодавчої техніки цих змін, маємо колізію між загальною (ст. ст. 36, 40) та спеціальною нормою (ст. 242) КПК. У результаті такої правової невизначеності, різного тлумачення цих норм, в правозастосовній практиці утворились дві різні регіональні практики: в одних областях України слідчі погоджують клопотання про доручення проведення експертизи з прокурором, в інших – ні. Це є недоліком правового [116]

регулювання ч.2 ст. 242 КПК, що не сприяє застосуванню єдиної правозастосовної практики на всій території держави. Згідно з чинною редакцією ч.2 ст. 242 КПК, на думку автора, слідчий вправі самостійно звертатись до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи, що дає можливість зекономити процесуальний час, прискорити отримання ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи.

2. *Суб'єкт розгляду клопотання експерта про отримання додаткових матеріалів і зразків.* Згідно з п.2) ч.2 ст. 69 КПК експерт має право заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних з проведенням експертизи, а саме: уточнення питань експертизи; надання дозволу на використання методів, які пошкоджують або знищують об'єкт дослідження, змінюють його властивості; на доступ (усунення перешкод) до об'єкта дослідження; погодження питання продовження строків проведення експертизи. У зв'язку з тим, що в КПК змінено порядок залучення експерта під час досудового розслідування, а в підзаконні акти, якими керуються експерти, зміни не внесені, в КПК не врегульованим залишилось питання, хто є суб'єктом, уповноваженим вирішувати вказані клопотання експерта та строк надання відповіді на нього. У відомчих інструкціях суб'єкт, уповноважений вирішувати клопотання експерта, врегульований по-різному:

- згідно з п. п. 1.13, 2.2., 4.11 Інструкції Мін'юсту України № 53/5, ним є орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта) [4];
- згідно з п. п. 7), 15) Інструкції МВС України № 591, це замовник, ініціатор (особа або орган, які призначили судову експертизу) [5];
- згідно з п.14 р. I, п.2 р. II, п. 19 р. V Інструкції СБУ № 371, це уповноважена особа (орган, замовник) [6];
- згідно з п. 2.8 Інструкції МОЗ України № 6, це особа, яка призначила експертизу [7];
- згідно з п. п. 16, 20 Інструкції МОЗ України № 865 це орган (особа), який (яка) призначив (ла) експертизу (залучив (ла) експерта) та за клопотанням якого (якої) експерт був залучений [8].

Раніше вказані клопотання експертів розглядали і вирішували слідчі. У зв'язку зі змінами юридичної підстави проведення експертизи, органом, який призначив експертизу, тобто замовником, одні вважають слідчого суддю (оскільки ним винесена ухвала про доручення проведення експертизи), інші таким органом вважають слідчого або орган досудового розслідування (оскільки його супровідним листом надані матеріали для проведення експертизи та ухвала слідчого судді). Неузгодженість, використання різної термінології в КПК і відомчих інструкціях (замовник; ініціатор; орган, який призначив експертизу; орган, за клопотанням якого був залучений експерт) призводить до того, що експерти відповідно до відомчих інструкцій направляють свої клопотання слідчому судді, який виніс ухвалу. Однак КПК не передбачає порядок розгляду слідчим суддею вищевказаних клопотань експерта (експерт не є суб'єктом звернення до слідчого судді). Крім того, у слідчого судді відсутні матеріали кримінального провадження, він не уповноважений зібрати та надати додаткові зразки для експертизи. Тому слідчий суддя перенаправляє клопотання експерта до слідчого, який ініціював залучення експерта. У свою чергу, слідчий може лише надати необхідні додаткові матеріали кримінального провадження та не уповноважений уточнити питання призначеної експертизи, викладені в ухвалі слідчого судді. Як вихід з такої складної ситуації слідча практика виробила два варіанти дій: 1) звернення слідчого до слідчого судді з новим клопотанням та отримання нової ухвали про доручення проведення експертизи; 2) звернення до слідчого судді з клопотанням про уточнення питань в раніше наданій ухвалі про доручення проведення експертизи. Описані труднощі, з якими слідчі стикаються на практиці, призводять до затягування строків проведення експертиз та, відповідно, строків досудового розслідування. Відповідно до п. 25) ст. 3 КПК експерт є учасником кримінального провадження. Висновок експерта є джерелом доказів (ст. 84 КПК). Залучення експерта та проведення судової експертизи – це слідча дія, яка являє собою особливу, передбачену законом форму одержання нових знань, що мають значення для кримінального провадження, шляхом проведення експертною установою, експертом або експертами на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла досліджень об'єктів, явищ і процесів за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження [9, с. 323]. Кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною

Радою України, КПК та інших законів України. У зв'язку з цим, на думку автора, врегулювання порядку вирішення клопотань експерта, а також строк його розгляду, повинно бути здійснено не у відомчих інструкціях, а в КПК.

3. *Строк розгляду слідчим суддею клопотання про доручення проведення експертизи.* Змінами до ст. 242 КПК законодавець надав рівні можливості стороні обвинувачення та захисту звернутися до слідчого судді з приводу залучення експерта для проведення експертизи у кримінальному провадженні, керуючись засадою змагальності під час досудового розслідування. Однак закріплений законодавцем строк розгляду клопотання слідчого «не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду», свідчить про те, що на першому етапі досудового розслідування, який в багатьох випадках пов'язаний з затриманням підозрюваного, ні про яку змагальність не може йти мови. Справа в тому, що перші 72 години з моменту затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, діяльність слідчого суворо регламентована процесуальними строками. Наприклад, слідчий зобов'язаний вручити підозрюваному повідомлення про підозру у вчиненні злочину не пізніше 24 години з моменту затримання, або негайно звільнити підозрюваного (ст. 278 КПК). Процесуальний керівник погодить повідомлення особі про підозру, якщо у кримінальному провадженні є висновок експерта. Виникає питання: яким чином слідчому у кримінальному провадженні, в якому затриманий підозрюваний, за 24 години провести експертизу, пред'явити підозру, протягом 72 годин обрати запобіжний захід, виконати інші процесуальні дії? За чинною редакцією КПК швидко провести експертизу неможливо, регламентація процесуальними строками дій слідчого ставлять його в завідомо програшну ситуацію у порівнянні з захисником, діяльність якого строками не обмежена. Запроваджуючи зміни до ст. 244 КПК, законодавцем «автоматично» перенесено строк «не пізніше 5 днів із дня його надходження до суду» з попередньої редакції даної статті, яка регулювала зовсім інші процесуальні відносини. У результаті такого підходу законодавця, на практиці слідчі судді розглядають клопотання слідчих про призначення експертиз за залишковим принципом, в останню чергу. На нашу думку, більш доцільним є встановлення даного строку «невідкладно, але не більше 5 днів з моменту надходження до суду», що покладе на слідчого суддю обов'язок розглянути це клопотання невідкладно (при першій можливості), але не довше вказаного граничного строку.

4. *Самостійне визначення слідчим суддею експерта, якого необхідно залучити, або експертної установи, якій необхідно доручити проведення експертизи.* Вказане положення, передбачене в п.6 ст. 244 КПК, є новим в КПК, але критеріїв для самостійного визначення слідчим суддею експертної установи, та механізму реалізації цих вимог, КПК не містить. Звичайно, що в кожній експертній установі експертизи виконуються в порядку черговості їх надходження, інколи через чергу на проведення експертизи, її початку доводиться чекати декілька місяців. У зв'язку з цим, раніше слідчий перед призначенням експертизи в багатьох випадках здійснював моніторинг та з'ясовував (усно або письмово), які існують черги на проведення певних експертиз в експертних установах і після цього визначав експертну установу. Чинний КПК серед вимог до клопотання слідчого не містить необхідність зазначення експертної установи, хоча в деяких випадках для з'ясування цього питання потрібна попередня підготовча робота (комунікація) з експертними установами. У зв'язку з цим, слідчі в клопотаннях про призначення експертизи зазначають експертну установу, яка є оптимальною для проведення експертизи в конкретному кримінальному провадженні.

Результатами наукового опрацювання автором проблематики «нового» порядку залучення експерта та проведення експертизи під час досудового розслідування кримінального провадження стали висновки щодо наявності проблем правової регламентації суб'єкта звернення до слідчого судді з клопотанням про доручення проведення експертизи; суб'єкта, уповноваженого розглядати клопотання експерта про надання додаткових матеріалів та інших; строків розгляду слідчим суддею клопотання про доручення проведення експертизи.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : закон України від 03.10.2017 № 2147–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147a-19#n145> (дата звернення: 21.02.2019).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України № 4651–VI від 13.04.2012. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 21.02.2019).

3. 2. Про судову експертизу : закон України від 25 лют. 1994 № 4038–XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 21.02.2019).
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.04.2017 № 1420/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 21.02.2019).
5. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС від 17.07.2017 № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17> (дата звернення: 21.02.2019).
6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України : наказ СБУ від 29.05.2015 № 371. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15> (дата звернення: 21.02.2019).
7. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95> (дата звернення: 21.02.2019).
8. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.05.2018 № 865 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18> (дата звернення: 21.02.2019).
9. Кримінальний процес : підручник / О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін. Харків : Право, 2018. 584 с.

УДК 343.12

*Білай Д. С., судовий експерт Запорізького НДЕКЦ МВС України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5878-0113>,
e-mail: dasha.bilai95@ukr.net*

ЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ДИДАКТИКИ ДЛЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

Сучасні соціально-економічні умови, розвиток науки і техніки, розбудова правової держави, яка б відповідала європейським стандартам, зумовлюють зростаючу потребу в кваліфікованій допомозі з боку судових експертів та потребує підвищення вимог до якості їх підготовки.

Згідно із законодавством України, судовим експертом є особа, яка має спеціальні знання і якій доручається відповідно до порядку, встановленого кодексами, що регулюють проведення судової експертизи (ст. 69 КПК України), проведення відповідної судової експертизи або експертного дослідження у разі запитів з боку органів досудового розслідування, суду чи зацікавлених громадян [2].

Дидактика – це один із розділів педагогіки, який вивчає закономірності засвоєння знань, умінь і навичок для підготовки осіб до виконання певних професійних функцій.

Експертна дидактика покликана забезпечити однаковість підготовки експертів різних видів і форм навчання, а також спеціалізації навчальних закладів, які здійснюють таку підготовку, досягнення необхідного рівня з урахуванням вимог, що висуваються до судового експерта.

Судово-експертна діяльність, яка здійснюється спеціальним суб'єктом, повинна відповідати професійним та кваліфікаційним вимогам. Серед них визначальними є володіння спеціальними знаннями в певній галузі, наявність відповідних компетенцій та їх використання при вирішенні завдань, які ставляться перед експертом слідчим або судом.

Вирішення цих завдань на рівні, відповідному сучасним можливостям науки і техніки, має на увазі не тільки володіння відповідними професійними навичками, але й постійне їх вдосконалення. Судово-експертна діяльність дуже динамічна – постійно удосконалюються експертні методики, з'являються нові види об'єктів дослідження і тому, як видається, вона включає як обов'язковий вид навчання – перепідготовку експертів, іншими словами, підвищення їх методичного рівня, що обумовлено вимогою періодично підтверджувати свою компетенцію.

Рівень професійної підготовки повинен підлягати періодичній перевірці, метою якої є оцінка професійного рівня фахівців, які залучаються до проведення судових експертиз або беруть участь у розробках теоретичної та методичної бази судової експертизи. Залежно від спеціалізації їм присвоюється кваліфікація судового експерта з правом проведення певного виду експертиз [1]. Свідомство про присвоєння кваліфікації судового експерта дійсне протягом